

ТИТУЛАТУРА КОРОЛЯ ГАЛИЧНИНИ КОЛОМАНА (ФРАГМЕНТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ)

У своїй роботі автор відобразила мінливість титулатури угорського принца й галицького короля Коломана впродовж 1214–1241 рр. Матеріал, який використала історик, відображає неоднозначне тлумачення при його дворі титулів *rex Galitiae* та *rex Ruthenorum*, які, залежно від політичної ситуації та статусу самого Коломана, часто замінювали й доповнювали один одного.

Ключові слова: Коломан, Галич, титулатура, Угорщина, *rex Ruthenorum*, *rex Galitiae*.

Політичний образ угорського королевича Коломана можна простежити, з одного боку, за його титулами, які, з другого, не відповідали реаліям його успіхів. Коломанову діяльність добре відображає «Угорсько-польська хроніка», поява якої, за історичними студіями, відбулася на його спільному дворі.

На підставі вцілілого дипломатичного матеріалу ми можемо відновити послідовність титулатури, яку він вживав. Упродовж 1214–1215 рр. він був коронований королем Галичини (*rex Galitiae*)¹. У 1217 р. папа Гонорій III підтвердив Коломанові *Regnum Galitiae*². У 1226 р. канцелярія Коломана в наданні одній із церков на межі комітатів Бачка і Баранья вжила титул короля Рутенії, герцога Хорватії і Далмації (*rex Ruthenie, nec non Croacie, Dalmatiaeque Dux*)³. Того ж року Коломан подарував маєтність церкві в Трогірі, вшанувавши себе титулом короля Русі та

¹ Huillard-Breholles J.-L.-A. Examen des chartes de l'église romaine contenues dans les rouleaux dits rouleaux de Cluny / J.-L.-A. Huillard-Breholles // Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque impériale et autres bibliothèques de France. – 1865. – V. 21. – T. 2. – S. 84. – Č. XXIV.

² Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis (далі – CDH) / [studio et opera G. Fejer]. – Budae : Typis Typogr. Regiae Universitatis Hungaricae, 1829. – T. 3. – V. 1. – S. 189.

³ CDH / [studio et opera G. Fejer]. – Budae : Typis Typogr. Regiae Universitatis Hungaricae, 1829. – T. 3. – V. 2. – S. 363.

герцога Далмації і Хорватії, що сягають аж до моря (*rex Ruthenorum et dux Dalmacie atque Croacie ad partes descendissemus maritimas*)⁴. Цей уповноважений титул підтвердив також король Андрій II⁵.

Зміна королівського титулу з короля Галичини на короля русі (мешканців східнослов'янських князівств), який Коломан тривалий час вживав, потребує детальнішого аналізу.

Зі зміною політичної ситуації Коломан узяв під контроль владу в отриманій частині королівства. У його титулі земельна належність (король Галичини) семантично змінилася на належність громади з територіальною необмеженістю (король Русі). Пам'ятаймо, що над мешканцями Галичини Коломан не мав тривалої влади, втім усупереч цьому зберіг королівську гідність. Його ж сучасники та пізніша традиція визнавали за Коломаном королівські повноваження. Із джерел не до кінця зрозуміло, в який спосіб він планував укріпити свої впливи над Руссю, окрім земель Галичини. Можемо припустити, що Коломан новим титулом, аналогі якого шукав у минулому, хотів створити якнайскорішу традицію.

Попри широкий вибір, ми знайшли в Європі лише трьох володарів, яких хроністи згадували з титулом *rex Ruthenorum* перед часами Коломана. Одним є галицький князь Роман Мстиславович (1170–1205)⁶, поважний та наймогутніший на той час володар, який об'єднав Галичину з Володимирською землею в одне князівство. Він був батьком Данила і Василька Романовичів, сучасників Коломана, а в деякий час навіть адаптованих йому за рідних братів.

Іншим «королем русі» був Святополк II Ізяславович (1015–1113)⁷, великий київський князь та ворог половців. Цього володаря Коломан має навіть у родоводі. З донькою Святополка II Ізяславовича Представою одружився Алмош (1104), а від їхнього шлюбу народився угорський

⁴ Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae : in 14 v. / [collegit e digessit T. Smičiklas]. – Zagrabiae : Ex officina societatis typographicae, 1905. – V. 3 : (1201–1235). – S. 258–259.

⁵ Ibidem. – S. 278. – Č. 249.

⁶ «XIII Kal. iulii. Romanus rex Ruthenorum, hie dedit nobis XXX marcas». Див.: Necrologium sancti Petri Erfordensis // Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde zur Beförderung einer Gesamtausgabe der Quellenschriften Deutscher Geschichte des Mittelalters. – Hannover ; Berlin, 1935. – S. 517.

⁷ Ortliebi Zwifaltensi Chronicon / [ed. A. Bielowski] // Monumenta Poloniae Historica (далі – MPH). – Lwów, 1872. – T. 2. – S. 2.

король Бела II Сліпий, прямиї предок Коломана. Важко пов'язувати це з традицією руських православних князів, яких не коронував і не посвячував Рим, але лише до часу переслідування претензій Коломана на Галич. Припускаємо, що вживання ним титулу *rex Ruthenorum* було засобом незречення Галичини.

Третім відомим володарем із приписаним титулом короля русі є давній германський вождь Одоакр, який 20 років після Аттилової невдалої спроби 476 р. здобув Рим і усунув від влади останнього імператора Західної Римської імперії. Як *rex Rhutenorum/Rutenorum*⁸ Одоакр згадується, наприклад, у збірнику документів до історії Італії XV ст.⁹ Хроністи використали напис на пам'ятній таблиці, знайдений у катакомбах *Moenchsberg* під Зальцбургом з Одоакровим титулом такого змісту: «*Odoacer rex rhutenorum geppidi gothi ungari et heruli*». Коломановою амбіцією, очевидно, не було уподібнитися на варварського вождя Одоакра, майже ровесник якого Аттила на той самий час перетворився на вагому постать у родоводі угорських королів з-під пера авторів «*Угорсько-польської хроніки*», Анонімових «*Діань угорців*» та пізнішої «*Хроніки*» Шимона з Кези. Вивчення питання про прийняття Одоакра на середньовічному угорському дворі могло б бути предметом окремих студій.

Дальшим хронологічним періодом походження титулатури Коломана є 1229 р., коли замість герцога Хорватії і Далмації Коломанова канцелярія почала вживати титул герцога цілої Славонії/Слованії (*dux totius Sclauoniae*). Цей титул уже використовував молодший король і славонський герцог Бела, який його вживав 1222 р.¹⁰, але легко замінив його на титул *gubernator Dalmatiae et Croatiae*¹¹, що не свідчить, що в його розумінні *tota Sclauonia* відповідала Далмації

⁸ Правильніший напис *rhutenorum*, але хроністи його переписували *ruthenorum*.

⁹ *Rerum italicorum scriptores* / [ed. L. A. Muratori]. – Mediolani, 1727. – Т. XI. Хроніки надихалися написом на пам'ятній дошці, знайдений у катакомбах поблизу одного із зальцбурзьких монастирів (*Moenchsberg*), з титулом Одоакра наступного змісту: «*Odoacer rex rhutenorum geppidi gothi ungari et heruli*». Коломан не мав наміру зберегти тяглість традиції (див.: Homza M. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy* / M. Homza. – Bratislava : Libri Historiae, Post scriptum, 2009. – S. 22). Це питання, в цілому, вимагає глибших студій.

¹⁰ CDRCDI. – V. 3 : (1201–1235). – S. 219, Č. 193.

¹¹ CDH. – Т. 3. – V. 1. – S. 404.

і Хорватії¹², а залишалася радше етнографічним, ніж земельним окресленням краю¹³. Коломан не вважав частиною своєї території лише землі між Дравою і Савою, але цілу Хорватію та Далмацію, а після 1235 р. Боснію за ним затвердив папа.

Плани Коломана передбачали в недалекому майбутньому вужчу інтеграцію частини цих земель за допомогою церковного права. Відповідно до цього наміру в 1239 р. із францисканської провінції Угорщина і Далмація виокремилася провінція Славонія (*Provincia Sclauonia*), що обіймала землі Хорватії і Далмації¹⁴.

Зважаючи на дуже часті прохання папи Григорія IX до Коломана, аби той чинив опір поширенню єретичних рухів з Боснії, від 1231 р. його канцлер та загребський препозит магістр Філя королівської приставки *Ruthenorum* почав уникати на користь коротшого титулу *rex et dux totius Sclauoniae* (король і герцог усієї Славонії/Слованії)¹⁵. Тож Коломан відмежовувався в цій ситуації від східних слов'ян, що, мабуть, відповідало його актуальним амбіціям. Навпаки, титул *rex et dux totius Sclauoniae* суттєво узагальнював його претензії на слов'янські землі та уможлиблював дальші сміливі інтерпретації.

Коломан використовував титул *rex et dux totius Sclauoniae* без будь-яких винятків упродовж 1232–1240 рр. Смерть брата Андрія, який мав успадкувати Галич, а також невдача в оволодінні Боснії 1235 р. його прагнень не змінили, але варте уваги те, що 1240 р. до його королівського титулу знову повернулася приставка

¹² Докази про ототожнення Хорватії і Далмації «із цілою Славонією/Слованією» знаходимо й у попередні часи. Як приклад наводимо диплом Бели III від 1193 р. (див.: CDRCDISI : in 14 v. / [collegit e digessit T. Smičiklas]. – Zagrabiae : Ex officina societatis typographicae, 1904. – V. 2 : (1101–1200). – S. 293, Č. 277). Поняття «*tota Sclauonia*» може походити від папи Олександра III, який його вжив 1180 р., звертаючись до церкви та мешканців Хорватії і Далмації «*universo clero et populo per Dalmatiam et totam Sclauoniam constitutis*», CDRCDISI. – V. 2 : (1101–1200). – S. 167, Č. 166.

¹³ Bojničić-Kninski I. Grbovnica kraljevine «Slavonije» / I. Bojničić-Kninski // Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu. – 1895. – Zv. 1. – Č. 1. – December. – S. 19.

¹⁴ Žugaj M. San. Francesco in Croatia e la Protoprovincia Croata (1217–1239) / M. Žugaj // Quaderni Francescani / Pontificia Facolta Teologica s. Bonaventura. – Roma, 1982.

¹⁵ CDRCDISI. – V. 3 : (1201–1235). – S. 384, Č. 331; S. 414, Č. 358; S. 422–423, Č. 367; CDRCDISI : in 14 v. / [collegit e digessit T. Smičiklas]. – Zagrabiae : Ex officina societatis typographicae, 1906. – V. 4 : (1236–1255). – S. 252, Č. 218 та ін.

*Ruthenorum*¹⁶. Ми вважаємо цей момент погодженим із планом передати світську владу в герцогстві до рук архієпископа об'єднаних Сплітської і Загребської діоцезій Стефана II. Відновлення титулу *rex Ruthenorum* того ж року, коли папа погодився на об'єднання діоцезій, може бути знаком щодо уявлення Коломана про своє майбутнє.

*Переклад зі словацької Мирослава Волощука
(Івано-Франківськ, Україна)*

Natasha Prochazkova (Bratislava, Slovakia).

Titulature of the Halych King Koloman (fragment of the thesis)

*The author showed in the article the variability of titulature of the Hungarian Prince and Halych King Koloman during 1214–1241. The material used by the historian represents the ambiguous interpretation of the titles *rex Galitiae* and *rex Ruthenorum* which, depending on the political situation and status of Koloman, often changed and supplemented each other.*

Key words: *Koloman, Halych, titulature, Hungary, rex Ruthenorum, rex Galitiae.*

Prochazkova N. Koloman Haličsky: Arpadovsky panovník prvej polovice 13. storočia. dizertačná práca / Nataša Prochazkova. – Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave Filozofická fakulta, 2015. – 169 s. : 8. politická imaginácia. 8.1 vývoj Kolomanovej intitulatúry.

¹⁶ CDRCSI. – V. 4 : (1236–1255). – S. 102–104, Č. 95.